

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

АДМІНІСТРАТИВНІ ТА РЕПРЕСИВНІ ПРАКТИКИ
АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР В ОДЕСЬКІЙ ЄПАРХІЇ
(1920–1939)

Генсьорський Васильс.66

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО
РОЗВИТКУ БУДЖАКУ ЯК ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ
УКРАЇНИ

Гладких Анастасія, Савченко Вікторс.72

ОБРАЗ ПЕТЛЮРИ ТА СКОРОПАДСЬКОГО У ТВОРАХ
ІСТОРИКА УКРАЇНИ ВІКТОРА САВЧЕНКА

Єременко Маргаритас.81

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТОІЄРЕЯ АРСЕНІЯ
ЛЕБЕНДИЦЕВА

Єрмакова Валеріяс.88

ДЖАЗ В ОДЕСІ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ,
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА СУЧАСНА МОЛОДІЖНА
СЦЕНА

Жимолостнова Веронікас.96

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ЧАТАЛ-ГЮЮК

Засоба Катерина, Секерська Оленас.103

РОЛЬ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ У ФОРМУВАННІ
ІСТОРИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Кондратюк Василь, Середа Олександрс.109

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ОДЕСИ В ХІХ СТ.

Кравченко Яна, Діанова Наталіяс.114

НАСЛІДКИ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АВАРІЇ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я
НАСЕЛЕННЯ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Мехеда Ангелінас.120

УДК 271.2-725:929(477)

Валерія Єрмакова, здобувачка першого рівня вищої освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Науковий керівник: **Наталія Діанова**, д. і. н., професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТОІЄРЕЯ АРСЕНІЯ ЛЕБЕДИЦЕВА

Анотація. Розглянуто життєвий шлях протоієрея Арсенія Лебединцева. Акцентовано увагу на церковній, освітянській та науковій діяльності. Проаналізовано його внесок у розвиток освіти та історичної науки.

Ключові слова: Арсеній Лебединцев, Одеса, Спасо-Преображенський собор, семінарія, освіта, наука.

Дослідження церковної історії Південної України XIX ст. є вагомим складовою сучасної української історіографії, так як без її належного вивчення неможливо репрезентувати світську історію краю в зазначений період. У контексті даної проблематики важливим є аналіз різнопланової діяльності православного духовенства, яке залишило свій слід в історії України. Одним із його представників став протоієрей Арсеній Гаврилович Лебединцев – видатний українець – церковно-релігійний діяч, педагог та науковець, життя якого тісно пов'язане з Одесою. Представлена публікація має краєзнавчий характер й зберігає свою актуальність.

Тематика, що стосується життєдіяльності Арсенія Лебединцева, має зовсім не значну за обсягом історіографію. Серед дослідників XIX ст. варто відзначити С. Петровського, який видав його біографічний нарис. Значну цінність цього видання становлять наведені автором додатки, які містять 12 документів, що проливають

світло на життєдіяльність о. Арсенія [1]. У 22 томі «Записок Одесского общества истории и древностей» був опублікований некролог О. Кочубинського, присвячений пам'яті дійсного члена Товариства А. Лебединцева [2, с. 65-76].

Серед сучасних дослідників варто відзначити Н. Діанову [3-6] та С. Кузьміну, які розглядали різні аспекти діяльності А. Лебединцева [7]. Та попри значущість постаті протоієрея в історії Православної церкви та його внесок у розвиток історичної науки, до цього часу бракує праць про його наукову спадщину та життєдіяльність у цілому.

Метою даного дослідження є узагальнення та комплексний аналіз життя і діяльності Арсенія Лебединцева, визначення його ролі в розвитку Православної церкви, освіти та науки.

Короткі біографічні відомості про Арсенія Гавриловича Лебединцева засвідчують його глибоке вкорінення в українське духовне середовище. Він народився 2 березня 1818 р. у багатодітній родині священника в селі Яблунівка Богуславського повіту на Київщині (нині – Черкаська область). Походив з українського роду та був нащадком осавула Війська Запорозького Лебединця [1, с. 4].

Початкову освіту майбутній протоієрей здобув у Богуславському духовному училищі, після чого продовжив навчання в Київській духовній семінарії. Високі успіхи в навчанні дозволили йому в 1839 р. отримати рекомендацію для вступу до Київської духовної академії – провідного закладу вищої духовної освіти того часу. Період навчання в академії співпав із ректорством видатних церковних діячів – спочатку Інокентія Борисова, а потім Димитрія Муретова, які суттєво вплинули на формування світогляду юного Арсенія. Після завершення навчання із ступенем магістра богослов'я (1843 р.), Арсеній отримав призначення до Одеси, де розпочав свою діяльність як викладач Херсонської духовної семінарії. Це стало початком його подальшого професійного шляху в галузі освіти. У семінарії А. Лебединцев успішно працював викладачем загальної історії та грецької мови, а вже через рік обіймав посаду помічника інспектора та отримав звання професора [4, с. 217].

Важливою подією особистого життя професора стало одруження в 1846 р. з Олександрою Ісидорівною Гербановською, донькою колишнього одеського кафедрального протоієрея, що дало йому можливість стати на шлях духовного служіння. Невдовзі після цього А. Лебединцев був висвячений у диякони, а 1 січня 1847 р. – у священники Одеського Спасо-Преображенського кафедрального

собору. Одночасно він виконував обов'язки духівника та наставника виправних рот цивільного відомства [7, с. 110].

У 1848 р. розпочався новий етап життєдіяльності о. Арсенія. З благословення Херсонського архієпископа Інокентія (Борисова), який розпочав науково-історичне дослідження та відродження церковних старожитностей на Кримському півострові, його в сані протоієрея переведено до Севастополя в якості настоятеля Петропавлівської церкви [6, с. 84]. Надалі коло його обов'язків поступово розширювалося: він став благочинним церков Південного узбережжя Криму, входив до складу Херсонського єпархіального піклування про бідних духовного звання, виконував обов'язки законовчителя для доньок нижчих чинів чорноморського відомства [7, с. 110-111].

Разом із цим, за дорученням архієпископа Інокентія (Борисова), Арсеній Лебединцев виконував функції його уповноваженого в справі вивчення та відновлення християнських святинь Криму. Він безпосередньо долучався до вивчення пам'яток Херсонеса й Інкермана, регулярно звітував про хід археологічних розкопок, виявлені знахідки та брав участь у практичних заходах із їх відновлення. Високий рівень його роботи було відзначено архіпастирською подякою в 1851 р. [3, с. 132].

Невід'ємною складовою цієї діяльності стало інтенсивне листування протоієрея з Інокентієм (Борисовим). Згодом ці листи були частково опубліковані в «Киевской старине» та видані окремим накладом й перетворилися на вагоме джерело для дослідження культурного життя регіону середини ХІХ ст. [8, с. 36]. У цей же час він долучався до важливих церковних подій. Зокрема, 28 січня 1853 р. взяв участь в освяченні тимчасової церкви в ім'я князя Володимира, побудованої в Херсонесі на місці храму, де ймовірно князь у 988 р. прийняв християнство. Там були присутні представники духовенства, військового керівництва та численні мешканці Криму [5, с. 88].

Із початком Східної війни діяльність о. Арсенія набула особливо напруженого та драматичного характеру. Усвідомлюючи небезпеку, він евакуював родину до села Зелена Діброва, проте сам залишився в обложеному місті та виконував свої обов'язки протягом усього часу оборони Севастополя (вересень 1854 р. – серпень 1855 р.) [7, с. 111]. Важливим свідченням цих подій є листування його братів – Петра та Феофана Лебединцевих, зокрема, у листі від 25 січня 1855 р. Петро Лебединцев писав брату, що сім'ю Арсенія було перевезено до Білої Церкви. При цьому звертав увагу на небезпечні умови, в яких перебував

сам о. Арсеній: його житло неодноразово зазнавало обстрілів, снаряди вибухали поблизу, а один із них навіть влучив у церкву [9, с. 20].

У цей складний воєнний час А. Лебединцев став безпосереднім учасником оборони Севастополя, виконуючи свою духовну місію священнослужителя. Він часто відвідував перев'язувальні пункти, де підтримував поранених, здійснював сповідь і причастя [8, с. 36-37]. Особливе місце в його діяльності посідало служіння духівником Хрестовоздвиженської общини сестер милосердя, яку очолював знаменитий лікар М. Пирогов. Він був свідком їхньої самовідданої допомоги пораненим і відображав їх роботу в своїх записах на тлі реалії воєнного часу [10].

За порадою архієпископа Інокентія (Борисова) о. Арсеній регулярно надсилав йому листи з описом подій у місті, а також вів записи у щоденнику, де фіксував власні враження та переживання. Хоча цей щоденник зберігся лише частково, відновлені фрагменти разом із листами становлять цінне джерело для вивчення повсякденності війни та духовного стану її учасників [4, с. 106].

Важливість епістолярної спадщини А. Лебединцева відзначав О. Кочубинський: «Щоденник» А. Лебединцева разом із «Севастопольськими листами» М. Пирогова дає змогу реконструювати жахливі події Кримської (Східної) війни, показавши її через їх власні відчуття і є важливим джерелом історичної епохи» [2, с. 69].

Після завершення активної фази бойових дій о. Арсеній не припинив свого служіння, попри поширення тифу та холери залишався в Сімферополі, а з листопада 1855 р. тимчасово очолював Бахчисарайський Свято-Миколаївський собор [7, с. 111].

Лише в 1857 р. Арсеній Лебединцев отримав змогу повернутися до Одеси, де його спочатку призначено священником карантинного батальйону та законовчителем міського дівочого училища, а згодом переведено до Стрітенської церкви [6, с. 84]. 7 серпня 1857 р. він обійняв посаду ключаря Одеського Спасо-Преображенського кафедрального собору, а з 1874 р. і до кінця життя був його настоятелем, пов'язавши з цим храмом понад сорок років служіння [4, с. 108]. За цей час А. Лебединцев проявив себе талановитим організатором, приділяв значну увагу адміністративно-господарським справам, ініціював і контролював проведення ремонтних робіт, опікувався впорядкуванням храму та забезпеченням його належного функціонування [1, с. 25-26]. Паралельно виконував обов'язки в єпархіальних структурах: з 1857 р. був наглядачем консисторського

судового столу, з 1874 р. членом Херсонської духовної консисторії, а з 1880 р. членом піклування про бідних духовного звання. Одночасно він виконував функції цензора періодичного церковного видання «Одесский воскресный листок» [7, с. 111].

Паралельно з церковною службою А. Лебединцев розгорнув активну освітню діяльність. Із 1857 р. він викладав Закон Божий у міському дівочому училищі, в Рішельєвській гімназії (1867-1875 рр.) та німецькому реальному училищі св. Павла. Педагогічна діяльність протоієрея здобула високу оцінку – його неодноразово відзначали як одного з найкращих викладачів, який вирізнявся сумлінністю та високим фаховим рівнем [3, с. 134].

Значною була й роль А. Лебединцева в організації освітнього процесу. У 1863 р. його обрали членом повітової училищної ради від духовенства, а упродовж 1866-1873 рр. він уже успішно очолював цю установу [4, с. 217]. Протоієрей також був членом комітету з удосконалення навчально-духовних закладів Херсонської єпархії та входив до правління Херсонської духовної семінарії, де брав активну участь у педагогічних і розпорядчих засіданнях [3, с. 134].

Важливою складовою діяльності Арсенія Лебединцева була наукова праця, пов'язана з вивченням історії Південної України та Православної церкви Херсонської єпархії. Упродовж 17 років (1881-1898 рр.) він був дійсним членом Одеського товариства історії і старожитностей, що стало важливою платформою для оприлюднення його наукового доробку. Значна частина праць дослідника публікувалася на сторінках «Записок» Товариства та «Херсонских епархиальных ведомостей» [4, с. 155].

Окремим напрямом його діяльності стала робота з архівами Дубосарського духовного правління, що були передані Херсонській духовній консисторії. Робота з церковними документами стала підґрунтям для написання «Літопису» Одеського Преображенського собору, що сприяло збереженню церковної історії [1, с. 25-26].

Наукова спадщина А. Лебединцева охоплює широкий спектр проблем церковної та регіональної історії. Однією з найвагоміших праць стала «Ханська Україна», в якій, на основі архівних документів, відтворено історію населення Буго-Дністровського межиріччя до середини ХІХ ст. та проаналізовано його етнічний склад. Автор переконливо обґрунтував тезу про переважну більшість українців серед жителів цього регіону [11]. Праця містить значний статистичний матеріал, до того ж 15 архівних документів розміщено в додатках.

Важливе місце у дослідженнях Арсенія Лебединцева відведено історії Православної церкви Криму. Він досліджував розвиток Феодосійської єпархії як продовження Кримської єпархії періоду турецького панування, простеживши її діяльність до ліквідації у 1800 р. [12]. Подальше узагальнення цієї теми представлено в праці, що стосувалась церковного життя Криму упродовж 1783-1883 рр. Спираючись на свої попередні дослідження та нові матеріали автор відтворив цілісну картину розвитку церковного життя на півострові [13]. Ці праці залишаються вагомим джерелом з історії розвитку православ'я на кримських землях.

Деякі праці протоієрея присвячені постатям відомих церковних діячів, зокрема, архієпископа Інокентія (Борисова) та протоієрея Петра Куницького [3, с. 135-136]. Їх цінність полягає в особистих спогадах та в дослідженні їхньої діяльності.

А. Лебединцев започаткував дослідження історії становлення перших православних храмів Одеси: Спасо-Преображенського собору, церкви св. Катерини, церкви Олександра Невського та грецької церкви Святої Трійці. Посилаючись на архівні джерела Херсонської духовної консисторії він першим підняв питання щодо дат їх заснування та освячення [4, с. 108]. Це питання упродовж ХІХ ст. залишалось досить дискусійним і до цього часу не втратило своєї актуальності.

Висновки. Таким чином, Арсеній Лебединцев гармонійно поєднував церковну, освітню та наукову діяльність, істотно вплинувши на духовний і культурний розвиток Південної України. Його багаторічне служіння в Одесі та участь у подіях Східної війни свідчать про високий рівень професійної та моральної відданості обов'язку. Наукові дослідження, присвячені світській та церковній історії південного краю, залишаються важливим джерелом для сучасного історичного аналізу та ґрунтового вивчення розвитку півдня України.

Список використаних джерел

1. Петровский С. К десятилетию смерти кафедрального протоиерея А. Г. Лебединцева. Одесса : тип. Е. И. Фесенко, 1908. 42 с.
2. Кочубинский А. На память о действительном члене протоиерее А. Г. Лебединцеве. *ЗООИД*. Одесса, 1900. Т. XXII. С. 65-76.
3. Діанова Н.М. Відображення життєдіяльності протоієрея Арсенія Лебединцева в працях С. Петровського. *Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етно-культурний та релігійний виміри:*

збірник наукових праць. Вип. 10 / відп. ред. М.І. Михайлуца. Одеса: Олдрі+, 2025. С. 131-139.

4. Діанова Н. М. Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 319 с.

5. Діанова Н. М. Діяльність православних архієреїв Херсонської єпархії (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2022. 207 с.

6. Діанова Н. М. Український фактор у православному житті Одеси (кінець XVIII – початок XX ст.). *Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний виміри: збірник наукових праць*. Вип. 9 / відп. ред. М. І. Михайлуца. Одеса : Олдрі+, 2023. С. 79-86.

7. Кузьміна С. Вихованці КДА брати Лебединцеви: історичний тип особистості. *Біографічний підхід у вивченні історії та спадщини Київської духовної академії: зб. наук. праць / упоряд. і відп. ред. М. Л. Ткачук*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. С. 99-121.

8. Перерва В. Протоієрей Петро Гаврилович Лебединцев (1820-1896 рр.). Том І. Білоцерківський період. Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2025. 198 с.

9. Родинне листування протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева : збірник документів / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису; упор., авт. вступ. статті Г. Ю. Калініч. Київ, 2020. 604 с.

10. Письма протоієрея Арсенія Лебединцева к Преосвященному Иннокентию, архиепископу Херсонскому о ходе военных действий и состоянии церквей и духовенства во время 11-месячной осады Севастополя. Киев : тип. Корчак-Новицкий, 1896. 185 с.

11. Лебединцев А. Ханская Украина. Лебединцев А. Г. Ханская Украина. *Прибавление к «Херсонским епархиальным ведомостям»* (далі – Приб. к ХЕВ). 1860. № 6. С. 301-316.

12. Лебединцев А. Г. О Феодосийской (викарной) епархии. *Приб. к ХЕВ*. 1861. Ч. 2. С. 40-57.

13. Лебединцев А. Г. Столетие церковной жизни Крыма, 1783-1883. *ЗООИД*. Одесса, 1883. Т. 13. С. 201-219.

*Valeriia Yermakova,
scientific supervisor Nataliia Dianova*

THE LIFE OF ARCHPRIEST ARSENY LEBENDYTSEV

Abstract. *This article examines the life of Archpriest Arseniy Lebeditsev. The focus is on his ecclesiastical, educational and academic activities. It analyses his contribution to the development of the education and historical.*

Keywords: *Arseny Lebedyntsev, Odessa, the Cathedral of the Transfiguration, the seminary, education, science.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026